

Duran, C. (ed.) *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898*, Lleida, Punctum, 2016, 270 pp., ISBN: 978-84-945790-1-1

Entre els escriptors que configuren el que s'ha anomenat popularment el «tercet la Renaixença» –Jacint Verdaguer, Narcís Oller i Àngel Guimerà–, ha estat el darrer el que ha tingut menys sort pel que fa referència a la publicació de la seva correspondència. En efecte, l'epistolari verdaguerià l'integren onze volums publicats entre 1959 i 1993, que apleguen més de 1.500 cartes, sense tenir en compte les que s'han descobert amb posterioritat; altrament comptem amb l'edició de les lletres del narrador de Valls amb figures de relleu de la Catalunya, l'Espanya i l'Europa vuitcentista com Benito Pérez Galdós, Isaac Pavlovski, Felip B. Navarro, Josep Yxart, Magí Morera i Galícia, Santiago Rusiñol o Raimon Casellas, a més de les que va donar a conèixer el mateix autor, totalment o parcial, a les seves pòstumes *Memòries literàries*. De Guimerà, en canvi, només disposem del volum *Epistolari*, editat el ja llunyà 1930 per Enric Cubas i Oliver, i reproduït el 1978 en el segon volum de les *Obres completes*; el volum conté 148 cartes escrites pel dramaturg català o bé adreçades a ell per part de corresponsals de l'entitat de Marcelino Menéndez y Pelayo, María Guerrero, Frederic Soler o Teodor Llorente. Per aquest motiu, el treball que ressenyem és una fita important en la recuperació i divulgació de la correspondència guimeraniana. Una advertència prèvia: de cartes de Guimerà n'hi ha ben poques ja que les que es reproduïxen són, en bona part, les del seu corresposnal, el notari vendrellenc Jaume Ramon i Vidales: si fem recompte de les 89 cartes de què consta l'epistolari, només sis i totes reproduïdes anteriorment per Cubas són de Guimerà. Aquest fet s'explica perquè les lletres de Ramon procedeixen del Fons Àngel Guimerà, dipositat a la Biblioteca de Catalunya, mentre que les de Guimerà, que haurien d'estar en possessió dels descendents de Ramon, no han estat localitzades.

El volum, que esdevé el dotzè títol de la col·lecció «El Vuit-cents», del Grup d'Estudis de la Literatura del Vuit-cents (GELIV), ha estat editat amb la pulcritud pròpia de l'editorial Punctum i, a banda de les cartes, inclou una presentació, un apèndix i un utilíssim índex de noms. Carola Duran, membre numerària de la Societat Verdaguer, experta en literatura i cultura del XIX, i autora de l'edició, indica, a les notes preliminars, les línies temàtiques de la correspondència i n'exposa els criteris que han guiat la seva transcripció. Quant a l'apèndix, inclou quatre cartes de Guimerà al germà del corresposnal, Ramon Ramon i Vidales, datades el 1900 i presents ja al volum indicat de Cubas. Quant a les lletres, l'eix cronològic abraça, com indica el títol, els anys 1865 i 1898, tot i que la majoria pertanyen al període 1865-1872: Ramon escriu des de Barcelona i Guimerà des del Vendrell, el poble del seu pare, i on residia després de passar els primers anys de vida a la seva localitat natal, Santa Cruz de Tenerife; a partir de 1872 l'epistolari minva notablement en quantitat quan Ramon passa a exercir de notari a la població tarragonina de Sarral i Guimerà s'instal·larà, de manera definitiva a Barcelona. Per les dates, no hi ha dubte que les cartes ens apropen al que va ser l'etapa de formació dels protagonistes i hi trobem notícies que pertanyen a l'àmbit de la intimitat (els amors i els desamors, el possible retorn de Guimerà a Canàries...), però també al de la política (ambdós corres-

ponsals es presenten com a «catalanistes»), la cultura i la literatura (per exemple, la influència que exercirà Ramon sobre Guimerà perquè abraçi la llengua catalana a l'hora d'escriure).

Una atenta lectura de l'epistolari permet adonar-se de la varietat de qüestions temàtiques que s'hi tracten. D'entrada, podem resseguir els interessos poètics dels dos interlocutors. Així, coneixem les composicions primerenques de Guimerà, redactades només en castellà, ancorades en el més primigeni romanticisme, i que despertaran les crítiques de Ramon, tal i com escriu a la carta del 19 de maig de 1867: «mas deja que te haga observar un vicio de que adolecen todos tus versos, tal es el querer usar frases demasiado poéticas para elevarte, apartándote algunas veces de la sencillez que a mi parecer tanto hermosea las composiciones» (p. 42); uns poemes que el futur dramaturg va aplegar al *Quadern de poesies*, un manuscrit dipositat actualment a la Biblioteca de Catalunya, en el fons destinat al seu autor. Altrament Ramon, des de l'inici de la correspondència, se'ns mostra com un poeta que escrivia alternant el castellà en què experimentava gèneres poètics de tradició forastera (*cantares*, *doloras*, *madrigales*...) i el català. I serà el mateix Ramon qui incitarà Guimerà, a la lletra del 4 de maig de 1868, a canviar de llengua poètica, adduint motius de prestigi, l'eclosió de la Renaixença, però també d'índole sentimental: «Y ahora que hablamos de la lengua catalana. Siendo como es un hecho su renacimiento, y no una aspiración loca como algunos creían al principio, contando ya con su literatura y su teatro, que cada día es más numeroso y escogido su repertorio; estando ya tan arraigado el árbol que la simboliza, que la hace imposible sucumbir, ¿por qué no la cultivas? ¿Te sería difícil, entendiéndolo y hablándolo y aún juzgando sus obras como lo haces, sabiendo encontrar en ellas sus bellezas y sus defectos? Creo que no. Ánimo pues, un poco de buena voluntad y lo consigues sin grandes esfuerzos»; no en va «la literatura catalana en su renacimiento está poco explotada y tiene para nosotros los jóvenes muchos lauros que coger y abundante materia que tratar» (p. 88).

A partir d'aquella data, Guimerà anirà adoptant, gradualment, el català com a idioma per a donar a conèixer la seva vena literària. Les primeres mostres d'aquest procés les tenim en els *cantares*, escrits originàriament en castellà, que Ramon li corregeix i, de vegades, li tradueix; a la carta del 6 de desembre de 1868 el notari vendrellenc l'anima a perseverar en la tasca: «no desmayes porque ahora no sabes escribir correctamente el catalán; poco a poco te irás acostumbrando y a adquirir facilidad, hasta el punto de escribir tanto o más natural que el castellano, como a mí me ha sucedido; pues escribir la lengua que cuotidianamente se habla es mucho más fácil que forjar las ideas para vertirlas en otra con la cual no estamos tan familiarment versados» (p. 94). Aquest canvi de llengua, que també afectarà l'idioma en què són redactades les cartes, que mutarà cap al català, anirà aparellat amb un canvi significatiu de models literaris: no en va Guimerà, i també Ramon, abandonaran els gèneres poètics castellans que hem esmentat i l'univers temàtic que s'hi relaciona i se serviran dels arguments propis de la Renaixença que els fornirà Víctor Balaguer a la seva monumental *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863); una nova temàtica que anirà en paral·lel amb el conreu d'altres patrons compositius com són el romanç o la balada, més aptes per a convertir la història en literatu-

ra. La conseqüència de tot plegat és que, fins i tot, Guimerà es plantejarà enviar un poema als Jocs Florals de 1869 sobre Fivaller i el rei Ferran I d'Antequera i que, probablement, es tracti de «Lo vectigal de la carn», reproduït per Josep Miracle a la seva biografia *Guimerà* (1958). Al llarg de les cartes creuades se'ns fa esment d'altres composicions guimeranianes: les històriques («Bernat de Cabrera», «La mort del comte Salomó», «La guerra»...), les d'amor («An ella»...), o les de tema religiós («Crec en Déu», tal vegada, herència directa de «Qui com Déu», de Jacint Verdager). Com és ben sabut, aquest aprenentatge en la llengua paterna finalitzarà el 1877 quan Guimerà obtindrà als Jocs Florals els tres premis ordinaris, la Viola d'Or i Argent, l'Englantina i la Flor Natural, essent l'únic poeta que els obté el mateix any. Ara bé, no és només el Guimerà poeta el que desfila per les pàgines del volum sinó també el dramaturg: efectivament, per la carta del 18 d'agost de 1871 sabem que va donar a llegir a Ramon un drama romàntic «carregat de cops d'efecte, retombants i forts»; la crítica de l'amic no deixa a dubte que aquest primer assaig teatral no va ser gaire afortunat: «te diré que per mi és dolent i que ta reputació literària, envejada per més de quatre, des que d'algun temps a aquesta part l'has posada a una altura bastant respectable, més aviat decauria que altra cosa si tractesses de posar aquest drama en escena» (p. 230).

Un altre centre d'interès de l'epistolari és el relatiu a les institucions i a les revistes en què van col·laborar els dos corresponents. Així, tenim notícies, de primera mà, de la fundació i consolidació de *La Jove Catalunya*, conformada per bona part de la jove intel·lectualitat de l'època Francesc Ubach i Vinyeta, Antoni Aulèstia i Pijoan, Pere Aldavert, Josep Roca i Roca, Ramon Picó i Campamar, Pere Nanot Renart, Joaquim Riera i Bertran, Francesc Manuel Pau, Josep Thomàs i Bigas o Isidre Reventós i Amigué que maldava per discutir projectes polítics i, tocada d'ambicions literàries i artístiques, intentava difondre-les entre el públic interessat per aquestes qüestions. O de *La Gramalla*, un vehicle ideològic nascut el maig de 1870 i posat al servei del catalanisme social i progressista dels membres passeu per alt la redundància més joves de *La Jove Catalunya* i que lligava, indissolublement, llengua i pàtria. Les cartes refermen els motius de tancament de la revista a inicis de setembre de 1870, amb només divuit números editats: l'epidèmia de febre groga que va declarar-se a Barcelona a inicis del mes, amb la consegüent dispersió dels redactors.

Ara bé, no només les cartes desperten un gran interès sinó també l'anotació que les acompanya, elaborada per Carola Duran, que en facilita la lectura i la comprensió. Hi ha notes excel·lents que constitueixen petites monografies en tant que descobreixen personatges força desconeguts, plataformes culturals, escriptors o llocs esmentats. Només uns exemples d'aquesta feina encomiable: les referències a les publicacions on van aparèixer els poemes citats o reproduïts a les cartes, la localització d'indrets de la Barcelona del vuit-cents com la Fonda España o la llibreria La Anticuaria, o la identificació dels poetes (recordem que es presentaven amb pseudònim) i les composicions rebudes en els Jocs Florals de 1871, cosa que possibilita atribuir a Guimerà dos textos més dels que apareixen a les cartes de Ramon (vegeu les magnífiques notes 1 i 3 de la pàgina 218).

Cal celebrar, per tot el que hem anat exposant, la publicació d'aquest epistolari que, sens dubte, afavorirà els estudis futurs sobre la figura de Guimerà i el seu cercle d'amistats i de relacions. I posats a demanar, no estaria de més, que sota la tutela del GELIV, algú, potser la mateixa Carola Duran, s'atrevisís a emprendre no només l'edició íntegra de la tan necessària correspondència guimeraniana, sinó també la dels poemes que l'autor de *Terra baixa* no va voler incloure en cap dels seus dos volums de poesies (1887 i 1920) i que han romàs dispersos a les publicacions de l'època o inèdites al *Quadern de poesies*. Els lectors i admiradors de l'autor i, per extensió, de la literatura vuitcentista ho agrairíem.

Josep Camps Arbós

Universitat Oberta de Catalunya
jcamp14@xtec.cat

Carbó, Ferran: *Paraules invictes. Cinc estudis de la poesia catalana del segle XX*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2016, 224 pp., ISBN: 978-84-370-9908-8

El panorama crític de la poesia catalana del segle XX s'ha caracteritzat, sovint, per ser mostra d'un inventari de tendències literàries diverses i representant d'un panorama de gran riquesa intertextual entre poetes de diferents moviments. Es tracta d'una poesia, sobretot, propera a aspectes essencialment humans i ideològics, que marquen un canvi de paradigma en el panorama literari i cultural de la història de la literatura catalana del segle XX.

Ferran Carbó, Catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de València i especialitzat en l'estudi de la poesia catalana contemporània, dedica aquest volum de 224 pàgines al redescobriments del sentit dels mots i a la intensitat dels versos més rellevants del XX. Paraules invictes envers el temps i els períodes establerts per la tradició a partir del qual el crític valencià posa en relleu vincles evidents entre poetes, a vegades allunyats per la crítica més formalista i acadèmica. L'objectiu central d'aquest treball, reconstruït a partir d'articles i congressos, i estructurat en cinc capítols perfectament interconnectats, no sols suposa una mostra de voluntat crítica respecte a la qüestió de la tradició, sinó que també resulta ser un exercici intern de comparatisme entre tendències diferents d'un mateix període. D'alguna manera, Carbó reprèn una idea de tradició que ja desvetllava Elliot en intentar advertir que aquesta «comporta el sentit històric, i que el sentit històric comporta la percepció no sols del caràcter de passat que té el passat, sinó de la seva presència [...] tota la literatura del seu país té una existència simultània i configura un ordre simultani» (Elliot 1919: 39-49). Al llarg de la història de la literatura universal, la xarxa de relacions internes que configura la mateixa literatura –això és la intertextualitat–, ha significat un paper central i cabdal en la tradició que la conforma. Una evidència clara d'aquest fet és que al llarg dels segles s'han repetit, una vegada i una altra, temes i motius en les històries que esdevenen part d'aquesta tradició.